

УДК [398.88:27-534.3-853](=161.2)"18/20":801.81
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.04.810>

УКРАЇНСЬКА ФОЛЬКЛОРНА МОЛИТВА: ТЕРМІН, ЗМІСТ ПОНЯТТЯ, ЖАНРОВА ЕКЛЕКТИКА

Ігор ГУНЧИК

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6448-5461>

кандидат філологічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української фольклористики
імені академіка Філарета Колесси,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: hunchyki@gmail.com

Ihor HUNCHYK

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6448-5461>

Ph.D. of Sciences in Philology, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv,
the Department of Ukrainian Folklore Studies named
after Academician Filaret Kolessa,
1, Universytetska street, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: hunchyki@gmail.com

UKRAINIAN FOLKLORE PRAYS: TERM, CONTENT OF THE CONCEPT, GENRE ECLECTICISM

Вперше здійснено спробу окреслити рамки вживання й семантичного наповнення терміна «народна молитва» та близьких, співмірних до нього понять. Саме у цьому полягає *актуальність* дослідження. З цією метою автор проаналізував найважливіші праці дослідників цієї теми та відповідний фольклорно-етнографічний матеріал із різних регіонів України за період ХІХ — початку ХХІ ст., що дало підстави стверджувати, що поняття «народна молитва» застосовували не тільки в науковій сфері, а й у народній термінологічній традиції для означення фольклорних текстів, співвідносних із замовляннями, заклинаннями, примовками, прокльонами та іншими типологічно спорідненими утвореннями. Завдання запропонованої статті — розглянути народну молитву в сучасному науковому дискурсі як окреме оригінальне етнокультурне явище, яке належить до оказіонально-обрядового або магічно-сакрального фольклору і має християнізовану релігійну основу. Уперше термін «народна молитва» використав на початку ХХ століття В. Милорадович в одній з народознавчих праць про життя лубенських селян. Наприкінці ХІХ ст. жанрово співвідносний фольклорний текст опублікував в «Етнографічному збірнику» НТШ І. Франко, назвавши його «молитвою до ранків Божих». Вказано на загальнослов'янський контекст поширення народної молитви як давнього етнокультурного феномену, побутування якого характерне для польської та чеської усних національних традицій, до сьогодні ще недостатньо вивчених. Для реалізації мети у статті використано загальнонаукові і власне лінгвістичні *методи* дослідження: історіографічний, порівняльний, описовий, типологічний.

Ключові слова: народна молитва, фольклор, понятійне поле, усна традиція, термін, слов'яни.

The article is the first attempt to outline the scope of the use and semantic content of the term «folk prayer» and related concepts. This is the *relevance* of the study. To this end, the author analyzed the most important works of researchers on this topic and relevant folklore and ethnographic material from different regions of Ukraine in the nineteenth and early twenty-first centuries, which gave grounds to assert that the concept of «folk prayer» was used not only in the scientific field but also in the folk terminological tradition to denote folklore texts correlated with incantations, spells, sayings, curses, and other typologically related formations.

The *purpose* of the proposed article is to consider folk prayer in contemporary scientific discourse as a separate original ethno-cultural phenomenon that belongs to the occasional ritual or magical-sacred folklore and has a Christianized religious basis. The term «folk prayer» was first used in the early twentieth century by V. Miloradovych in one of his ethnographic works on the life of the peasants of Lubny. At the end of the nineteenth century, Ivan Franko published a genre-specific folklore text in the Ethnographic Collection of the National Science School, calling it «a prayer for the mornings of God». The author points to the pan-Slavic context of the spread of folk prayer as an ancient ethno-cultural phenomenon, the existence of which is characteristic of Polish and Czech oral national traditions, which have not yet been sufficiently studied.

To realize this goal, the article uses general scientific and linguistic *research methods*: historiographic, comparative, descriptive, and typological.

Keywords: folk prayer, folklore, conceptual field, oral tradition, term, Slavs.

Вступ. У сучасній українській гуманітарній науці початку XXI століття поняття «народна молитва» як різновид молитви релігійної майже не відоме. У свідомості пересічного жителя України чи будь-якої європейської держави, де домінує християнство, слово «молитва» асоціюється, перш за все, із церковною сферою й конкретизується зазвичай із текстами «Отче нашу» та «Вірую» — двома найвідомішими зразками християнського молитвослова, які належать до двох найпоширеніших типів сакральних молитовних текстів — безсюжетно-ліричного та сюжетно-епічного.

Ширшу і лаконічну дефініцію поняття молитви подає «Словник української мови» в 11-ти томах: це установлений текст, яким промовляли, виголошували віряни при зверненні до Бога, до святих [1, с. 783]. Майже дослівно і так само безвідносно й нейтрально тлумачить термін «молитва» і автор словника-довідника «Знаки української етнокультури» В. Жайворонок, називаючи їх «Божою мовою», «Божими словами». При цьому він зазначав, що «з давніх-давен оживлення й одухотворення природи наші предки поєднували з думкою про те, що природні стихії — людиноподібні й мають божественну душу, тому вважали, що налагодження добрих стосунків з ними можливе через молитви, замовляння, заклинання, жертвоприношення» [2, с. 374].

З огляду на генезу та сферу побутування народної молитви — це явище, яке належить не до літератури та «красного письменства», а до фольклору та пов'язаної з ним усної традиції, і яке співвідносне з певним типом художнього народнопоетичного тексту, або жанром. На відміну від церковних молитовних зразків, народні молитви характеризуються основними ознаками фольклорного твору: мають усну форму (тобто їх зберігають у пам'яті й передають за спадкоємністю від покоління до покоління); існують переважно у варіантах; є зразками анонімними і не зберігають вказівки на авторство, а також характеризуються традиційністю художньої форми та поетичних засобів, які властиві, наприклад, подібним і співмірним обрядовим уснословесним жанрам (колядкам і щедрівкам, веснянкам і гаївкам, русальним, купальським чи жнивварським пісням).

Мабуть, чи не єдиною з-поміж рис, які властиві фольклорному слову і не характерні народній молитві, є колективність, на що вже звертали увагу чи-

мало дослідників (М. Грушевський [3], В. Петров [4], С. Росовецький [5] та інші). Адже молитовні фольклорні утворення — це твори не богослужбові, а тотально індивідуалізовані, пов'язані з конкретними «требами» й «оказіями» — своєрідними виділеними функціональними різновидами й тематичними групами, які не передбачали групової участі та спільних богослужінь для їх обрядового виконання.

Станом на теперішній час у межах єдиного слов'янського етнокультурного континууму можна говорити як мінімум про три національні традиції побутування народних молитов — польську [6; 7; 8; 9], чеську [10] та українську. Нагромаджений упродовж XIX—XX століть багатий фольклорно-етнографічний матеріал про останню з них — українську — дозволяє констатувати про порівняно ще недавнє поширення цього уснопоетичного явища фактично в усіх трьох великих етнокультурних регіонах держави (північному або польському, південно-східному і південно-західному), а також у більшості локалізованих у них менших історико-етнографічних районах Правобережної та Лівобережної України. Географія поширення уснопоетичних молитов з її локальними виявами є досить масштабною і займає значну територію українських земель, яка співмірна і навіть значно перевищує кожен з двох подібних етнокультурних традицій у Польщі та Чехії. Таким чином, уважне дослідження народних молитов у рамках національної етнокультурної традиції не тільки поглибить наукові знання про народні вірування, уявлення та духовну культуру українського народу з цієї теми, але й збагатить славистичні відомості про існування у давній час колись єдиного спільнослов'янського етнокультурного феномену, яким є народна або фольклорна молитва. Саме у цьому полягає *актуальність* дослідження.

З цієї метою важливо проаналізувати найважливіші праці дослідників цього питання та відповідний фольклорно-етнографічний матеріал із різних регіонів України за період XIX — початку XXI століття, що дасть змогу стверджувати, що поняття «народна молитва» застосовували не тільки в науковій сфері, а й у народній термінологічній традиції для означення фольклорних текстів, співвідносних із замовляннями, заклинаннями, примовками, прокльонами та іншими типологічно спорідненими утвореннями.

Завдання запропонованої статті — розглянути народну молитву з погляду сучасного наукового дискурсу як окреме оригінальне етнокультурне явище, яке належить до оказіонально-обрядового або магічно-сакрального фольклору і має християнізовану релігійну основу.

Для осмислення цієї теми використано історіографічний і культурно-історичний *методи дослідження* у поєднанні з описовим, порівняльним та елементами типологічного.

Основна частина. Термін «молитва» на означення творів магічно-сакрального призначення, зміст якого намагалися конкретизувати дописами на зразок «язичницька» чи «язичницького характеру», поруч із назвами «замовляння, заклинання, шептання» почали активно використовувати в перших фольклорно-етнографічних публікаціях ще в романтичну добу зародження фольклористики як науки на початку, а згодом — усередині й аж до кінця ХІХ століття. Це можна спостерігати у працях О. Потебні [11], П. Єфименка [12], П. Чубинського [13] та інших учених. Після наукового ознайомлення зі збірниками, записами цих творів та перших спроб аналітичного їх осмислення, стало зрозуміло, що твори, які почали називати язичницькими молитвами, не мають зовнішніх і чітко виражених елементів, які б давали підстави ідентифікувати їх із давньою добою язичництва. У них не було знайдено і назв стародавніх богів, а навпаки: більшість цих уснопоетичних текстів були виразно християнізовані.

Подібні цікаві думки з цього приводу знаходимо у працях В. Петрова. «Ми не знайдемо в українському фольклорі заговорів зі згадками про язичницьких богів або з переказами язичницьких мітів, з текстами, що були б відгуками гімнів, молитв..., — зазначає вчений. — Не тому не знайдемо, що їх не було, а тому що вони зникли з народної пам'яті внаслідок заходів, вжитих з боку церковної й світської влади» [4, с. 67]. На думку В. Петрова, на території України в Х—ХІ ст. ще до зародження християнства були волхви, були боги, були капища, епос, міфи, молитви й гімни. Але князівська і духовна влада знищила язичницькі зображення богів, вирубала священні родові гаї, зламала опір волхвів, освятила криниці, побудувала на місці давніх святинь церкви. «Християнство стерло з людської пам'яті згадки про Перуна, Велеса, Хорса, Дажбога. Одійшли в небуття

міти, вивітрився зміст героїчного епосу. Та знищивши т. зв. вищу або культову мітологію, язичницькі міти, перекази про генеалогію богів, віру в богів, навіть пам'ять про їх імення, всю догматичну й літургічну сторону язичництва, християнство не спромоглося знищити основоположних уявлень, що репрезентують нижчу мітологію, вихідних категорій ідеологічного фольклору, понять і поглядів, властивих фольклорному світоглядові й фольклорному мисленню. Хвиля гніву пройшла над цим; християнство знівелювало язичництво, не зачепивши основ, з яких це останнє виросло. Невикорчуваний пеня пустив нові паростки» [4, с. 67].

Ілюструючи ці думки «молитвами до бджіл» із семитомного збірника П. Чубинського, В. Петров відзначав, що «це жадні не молитви» християнського походження. «З церковними молитвами вони мають дуже мало спільного, але на їх прикладі якнайкраще можна простежити шляхи деформації змісту заговорів». Учений зазначає, що в цьому прикладі «традиційний текст заговора контамінується з фразеологічними зворотами церковних молитов» [4, с. 68—69].

Молитовні магічно-сакральні утворення, які з'являються внаслідок християнізації замовлянь, за В. Петровим, не є «природною еволюцією» замовляння. Воно не еволюціонує, воно змінюється, «але ці зміни приходять в нього не зсередини, а ззовні. Ніщо не «росте» й ніщо не «розвивається». Розвитка, як такого, — вважав В. Петров, — нема, є комбінування різногатуркових елементів. Є додавання, сполучення, арифметика розвитку. Не ріст, вид, а гібридизація видів» [4, с. 69]. В інших випадках, стверджує вчений, замовляння «пов'язується з релігійно-апокрифічними легендами про святих, набуває житійного вигляду, стилізується під тексти четі-мінейних житій, зближається з молитвою» [4, с. 73].

Поруч із молитвою християнською та молитвою язичницькою в науковому дискурсі на початку ХХ століття, а саме 1904 року, з'являється співвідносне поняття «народна молитва». З одного боку, його сприймали як різновид релігійної молитви з можливими християнськими елементами і водночас як витвір народу, його усної традиції, на що вказувала не тільки його народна мова, а й відображені в ній давні вірування й уявлення. Термін «народна молит-

ва» уперше використав В. Милорадович у народознавчій праці «Життя-буття лубенського селянина», опублікованої в журналі «Київська старовина». Дослідник, вивчаючи та описуючи традиційних членів української родини, зазначав, що бабуся серед них була не тільки виконавицею усіляких робіт у хаті та господарстві, а й «джерелом старозавітних звичаїв, прикмет, народних молитов і передбачень». Тут же В. Милорадович навів у приклад наддніпрянський варіант фольклорного тексту «Сон Пресвятої Богородиці», який назвав «найпрекраснішою з народних молитов» [14, с. 281].

Із цього часу термін «народна молитва» почали використовувати інші українські вчені. Так, ним послуговувався О. Андрієвський у відомій праці «Бібліографія літератури з українського фольклору» [15]. Паралельно на початку ХХ століття на означення творів утилітарно-сакрального призначення продовжували використовувати одиничну назву «молитва» без слова «народна», замість якого додавали інші додаткові приписи. Скажімо, академік М. Грушевський у багатотомному корпусі «Історія української літератури» поняття «молитва» уточнював висловом «передхристиянського характеру», називаючи їх «індивідуальними», або використовував контамінований термін «молитва-заляття» [3, с. 138]. З-посеред інших типологічно-споріднених жанрових утворень або «категорій», як називав їх М. Грушевський, молитву вчений ставив на перше місце, про що свідчить назва підрозділу «Молитви і заляття» з його праці про український магічно-сакральний фольклор. На думку М. Грушевського, молитви і заляття становлять «все-таки настільки визначну частину нашої старої усної словесності, що повинні дочекатися літературного аналізу» [3, с. 144].

Більш консервативними, порівняно з М. Грушевським, але цілком послідовними й аргументованими, можна назвати погляди щодо вживання терміна «молитва» В. Петрова — автора двох найбільш ґрунтовних на той час досліджень про російський та український магічно-сакральний фольклор, які були написані наприкінці 30-х — на початку 40-х років напередодні Другої світової війни. Осмислюючи у другій із цих праць «основні історіографічні лінії наукового вивчення заговорів», якими він називав увесь український магічно-сакральний фольклор, учений зазначав, що «у фольклористиці на поч. ХХ ст. на-

креслився поворот знов до колишньої вихідної тези, висуненої свого часу представниками мітологічної школи про те, що розвиток заговорів ішов од молитви до заговорів з тією відміною супроти останніх, що тепер стверджувано розвиток не від язичницької молитви до заговора, а від молитви християнської, церковної до заговора. Підсумкові, кінцеві висліди фольклористики зіткнулися з її початковими тезисами».

Ситуація, яку охарактеризував В. Петров у цій цитаті, є цілком слушною для початку ХХ століття, але до появи праці М. Грушевського «Історія української літератури» й досліджень самого В. Петрова. Вона наглядно відображає стан дослідження національного магічно-сакрального фольклору в російський імперський період розвитку української фольклористичної науки. У ньому можна виокремити два основні етапи, і в кожному з них ключове місце відводилося вивченню молитов. Перший етап — це дослідження замовлянь та інших зразків оказіонально-обрядової творчості як залишків язичницьких (дохристиянських) молитов. Цієї стратегії наукових студій дотримувалися Я. Головацький [16], П. Єфименко [12], П. Чубинський [13], ранній О. Потебня [11] та інші вчені. Другий етап передбачав вивчення замовлянь й інших типологічно споріднених утворень як похідних форм християнських (церковних) молитов. Представниками цього напрямку були О. Веселовський, В. Мансікка та інші філологи-науковці.

Праці В. Петрова стоять осторонь від цих двох давніших етапів ХІХ — початку ХХ століть і представляють третій напрям наукових студій народних замовлянь, молитов, примовок, заклинань та інших типологічно споріднених утворень. На думку вченого, церковно-християнські молитви і замовляння сюжетно-епічного типу («*Ишов св. Порфирій у свій монастир...*») розвинулися з давніх творів магічно-сакрального фольклору (на зразок «*Буду я тобі лице заливати, буду тебе висилати...*»). Цим самим В. Петров заперечує тезу, що «замовляння, знані нам з записів ХVІІ—ХХ ст., зародилися на ґрунті церковно-слов'янських легенд Середньовіччя, переказів і образів» [4, с. 73]. Усе відбувалося навпаки. «Традиційна фольклорна формула, — стверджував дослідник, — коригувалася християнами, підправлялася ними, доповнюва-

лася, поступаючись місцем чисто церковним категоріям» [4, с. 73].

Погляди В. Петрова на походження магічно-сакрального фольклору і на місце, яке займають у ньому молитви, доповнює типологія текстів «заговорів», яку вчений розробив в іншій російськомовній праці на цю тематику. В одному з розділів, де досліджено поетику тексту, він серед усіх утилітарно-сакральних творів виділив декілька груп уснопоетичних утворень. Поруч із паралелістичними замовляннями, побудованими на прийомі порівняння; замовляннями з розвиненим центральним образом поза прийомом порівняння; замовляннями, що становлять собою звертання; замовляннями як формулами побажання; замовляннями-проханнями; замовляннями на зразок абракадабр, В. Петров виокремлює окрему групу «замовлянь-молитов». Ототожнюючи їх із замовляннями-проханнями, фольклорист зазначає, що вони також близько долучаються до групи замовлянь-звертань. За В. Петровим, «як і замовляння-звертання, так і замовляння-прохання виростають із уявлення про явища, стани, стихії як особистісні істоти. Звідси замовляння-прохання, звертання до вітрів, води, зірок, сонця і т. д.». Як приклад замовляння-молитви, учений цитує варіант магічно-сакрального тексту з молитовним зверненням і проханням до зір зі збірника П. Чубинського («Ви, зорі-зориці, вас на небі три сестриці... Тягніть мене...», с. 92), а також два типологічно споріднені твори зі збірника М. Виноградова.

Абсолютно інший підхід до вивчення українського магічно-сакрального фольклору демонструє академік М. Грушевський у праці «Історія української літератури». На відміну від двох ґрунтовних і системних досліджень В. Петрова, вона має загальний оглядовий характер і не вписується у третю концепцію розгляду походження християнських молитов і християнізованих «заговорів» від давніх традиційних утилітарно-сакральних зразків. М. Грушевський несподівано обирає і розгортає абсолютно новий — четвертий — напрямок досліджень, який умовно можна назвати жанрово-типологічним. Подаючи у назві розділу про оказіонально-обрядовий фольклор два утилітарні поняття, учений тим самим стверджує, що найпопулярнішими в ньому є два типи текстів — молитва («передхристиянського характеру») і заклання. Характерно, що М. Гру-

шевський не використовував поняття фольклорного жанру, а називав ці два і ще три типи тексту (замовляння, побажання, прокльони) «різними категоріями», «розділами» магічно-сакрального фольклору. «Я вважаю, — зазначав академік, — що се все тільки нюанси одної магічної гадки, котрі доволі тяжко класифікувати по таким розділам» [3, с. 138]. Таке скептичне ставлення вченого до здійснення на той час жанрової типології усіх «магічних форм» в українському фольклорі можна пояснити відсутністю достатньої кількості відповідного україномовного фольклорно-етнографічного матеріалу на цю тему, про що він якось уже згадував у своєму дослідженні [3, с. 137].

Подібні з жанрово-типологічного погляду думки про український магічно-сакральний фольклор як на молитви та низку інших усних жанрових утворень або типів тексту дослідники, особливо збирачі, висловлювали ще задовго до М. Грушевського. Скажімо, це демонструє етнограф Я. Новицький у праці «Малоруські народні замовляння, заклинання, молитви і рецепти» (1913), у якій опубліковано фольклорні записи кінця XIX — початку XX століття із Дніпропетровщини та Маріупольщини. «Знахарство з його замовляннями, заклинаннями, молитвами і рецептами... після переказів, забобонних оповідань і пісенної творчості» дослідник вважав окремим «цікавим відділом малоруського фольклору». «При всьому цьому, — вважав Я. Новицький, — через труднощі, з якими пов'язане збирання «таємничого» матеріалу, відділу цьому менш за все приділено місця в малоруській етнографічній літературі» [17, с. 5]. Як бачимо, у цьому «відділі» дослідник чітко виділяє три жанрові типи магічно-сакральних утворень: замовляння, заклинання і молитви.

На землях Західної України, яка спочатку перебувала у складі Австро-Угорської імперії, а потім польської Речі Посполитої, на початку XX століття та у міжвоєнний період також почали з'являтися окремі публікації на тему фольклорних молитов. Їх авторами були переважно відомі дослідники НТШ, центральний осідок якого тоді містився у Львові. Саме в цьому західноукраїнському місті 1938 року було видано перший підручник із фольклору «Українська усна словесність», автором якого був академік Ф. Колесса — відомий фольклорист та етномузиколог. У цьому виданні він умістив короткий

огляд про український магічно-сакральний фольклор під назвою «Заговори-замовлювання». Побутування цих творів в усній традиції вчений пов'язував із «прадавньою вірою в магічну (чарівну) силу слова». [18, с. 30]. Ф. Колесса переважно уникав вживання терміна «молитва» на їх означення і послуговувався назвами «заговори, замовлювання, заклинання», окремо додаючи до них «прокльони». На його думку, ці «формули бажання» давали змогу «впливати на природу, світ і людей у бажаному напрямку» [18, с. 30]. Проте кілька разів учений згадував і про молитви. «Заговор сильно різниться ... від молитви», бо «бажання, яким закінчується заговор, приймає форму наказу, зверненого до недуги, як такої, що її послала зла, демонічна сила [18, с. 33—34].

Коротко Ф. Колесса згадує в розділі свого підручника і про взаємозв'язок замовлянь із християнськими молитвами. «Хоч заговори мають у цілій своїй основі поганський світогляд, — зазначав академік, — то, з другого боку, в заговорні формули ввійшло дуже багато книжних християнських і апокрифічних елементів, цілі частини християнських і еретичних молитов і призивів, без яких теперішні заговори рідко коли обходяться» [18, с. 34]. Як бачимо, своїми поглядами на розвиток «формул чарів» [18, с. 565], висловлених у цих рядках підручника та інших статтях, дослідник більше тяжіє не до праць М. Грушевського, а до концепції В. Петрова, який представляє третій напрям наукового дослідження українського okazіонально-обрядового фольклору.

Приблизно в цей же час в Західній Україні почали з'являтися публікації магічно-сакрального фольклору, який дослідники вслід за носіями-респондентами називають молитвами. Найчастіше з ними ідентифікували регіональні варіанти «Сну Пресвятої Богородиці» — народної молитви апокрифічного походження, яка побутувала серед мешканців Карпатського краю. Цікавим із цього приводу і найдавнішим за фіксацією є, перш за все, матеріал, який опублікував академік М. Возняк 1935 року на сторінках «Записок НТШ» [19]. Він складається з коротких записів двох текстів «старосвітських», як їх називав М. Возняк, молитов або місцевих «Отче наших» з Івано-Франківщини, які здійснив наприкінці 30-х років ХІХ століття, ще в час діяльності членів «Руської трійці», священник Михайло Галиковський. Цей парох із колишньої Станіславівської єпархії зафіксував

їх транслітерацією за допомогою латинки, а невеличкий коментар зробив польською мовою. «Хто той Пресвятої Диви буде вміти говорити, — йдеться в першій молитовці українською мовою, — за Христову Матір згадовати, що за нас мукі примала, свою кровцю проливала, то буде від П. (пана. — автор І. Г.) Бога ласку мати і тому ся буде рай допирати, а пекло замикати» [19, с. 185].

Подібні кілька текстів «старосвітських молитов» із Буковинського Підгір'я, які старі жінки тут називали давніми «Отче нашими», 1929 року записав, а 1934-го опублікував у польському журналі «Життя і знання» Кирило Ластівка — священник та етнограф «з-над Черемошу і Дунаю». Українські фольклористи Василь і Любов Костики зазначали з цього приводу: «Кирило Ластівка був записувачем специфічного жанру українського фольклору — народних молитов, які він зафіксував у передгірській та гірській зоні Буковини — переважно у Вижицькому районі, де служив священником. Тексти послужили матеріалом для статті про буковинські «старосвітські молитви» [20, с. 4—5]. Цікаво, що «виголошували ці «молитви» зазвичай до схід сонця, півшопотом, півспівучим речитативом», — зазначав сам записувач — місцевий буковинський етнограф-краєзнавець [20, с. 132].

Подібний фольклорний текст народної молитви опублікував 1898 року І. Франко в добірці магічно-сакрального фольклору «Гуцульські примівки», яка була надрукована в «Етнографічному збірнику» НТШ. Можливо, тому, що її так само проговорювали до схід сонця, її записувач О. Галевич — «народний учитель із Довгополя Галицького» — назвав «молитвою до ранків Божих». У короткому позатекстовому коментарі сказано, що «отсю молитву відмовляють цілий рік, а особливо в днях посту». У самому творі міститься традиційна кінцівка із зазначенням молитовного жанру цього фольклорного утворення:

Хто ме мої молитви знати-казати

В п'ятницю до посту, в суботу до схід сонця,

В неділю до Служби Божої,

Шьо день, шьо ночи,

Тому Господь Бог при смерті буде... [21, с. 72].

Надзвичайно цікавими і проникливими видаються думки про давні молитви українського народу І. Огієнка — відомого вченого з діаспори, мовознавця, до-

слідника історії християнства в Україні, первоієрарха Української автокефальної православної церкви в Канаді. Уже будучи у сані Митрополита Іларіона, 1946 р. одразу після Другої світової війни він написав ґрунтовну історико-релігійну монографію «Дохристиянські вірування українського народу», де коротко висловив власні погляди на існування молитов у давню епоху. Колись, зазначав науковець, «до богів приходили подякувати їм за зроблене або попросити ласки в будучому, а то й погадати. При жертвах були певні молитви й пісні, бо жертва завжди зв'язана з молитвою, й чинилися відповідні обряди. Відданість Богові виявлялася поклонами або чолобиттям, чи паданням ниць перед ним» [22, с. 170].

На думку І. Огієнка, «старих текстів молитов не дійшло до нас, але рештки їх таки залишилися в стародавніх заговорах та заклинаннях; деякі уривки з молитов проте маємо». «Найстарішу молитву слов'ян» записав у X ст. арабський письменник Ібн-Даста: «Під час жнив слов'яни беруть ковша просяного зерна, підіймають до неба й моляться: «Господине (= Господи), ти давав нам поживу, дай же нам і нині її подостатку!» [22, с. 170]. «Часто молилися й без жертв, по тих самих місцях, обернувшись обличчям на схід. Як бачимо з Церковного Уставу князя Володимира молилися й під клунями; ще й сьогодні селяни моляться або в хаті перед «Богами» (Іконами) або й на дворі, чи в березі, лицем тільки на схід» [22, с. 170]. «Формою звертання до Бога було «Господине», цебто Господи, як це бачимо в описах X в. Ібн-Фадлана, Ібн-Даста й ін.». «Так само зве Вітер і Сонце, як богів, словом Господине», зазначає дослідник у своїй праці, — і княгиня Ярославна з поеми XII ст. «Слово о полку Ігоревім» [22, с. 171].

«З Богом, — стверджував І. Огієнка, — не можна говорити звичайною буденною мовою, — він цієї мови не розуміє й не послухає. Треба знати *Божу мову*, й її власне знали волхви. Молитву до Бога не кожен уміє сказати належно, — уміють найкраще волхви» [22, с. 189]. «Слово, належно й своєчасно сказане, має велику й чудодійну силу, — воно лікує, проносить добро («благословення»), або, навпаки, сильно шкодить... Віра в чудодійну силу слова в наших предків була дуже велика, чому було й велике поважання волхвів, ворожбитів і т. ін.». «Ось на основі цієї стародавньої віри в силу слова й за-

сновані всі наші закляття та замовляння. В заклятті звичайно висловлюється наше сильне побажання про щось і віра, що так станеться. Закляття часто зв'язані з молитвами, або переходять у них. Давня людина бачила круг себе багато магічного, вірила в магічну силу слова, і з глибокої давнини пильнувала його використати» [22, с. 190].

Як бачимо, магічно-сакральний фольклор І. Огієнка називав переважно «заговорами і заклинаннями» і вважав, що тепер між ними різниці немає, «і їх змішують одне з одним. Багато заговорів являють собою стародавню молитву, щоб бог змиловдився над хворим; але є й дуже давні заговори, часом прикази та страхання вищої сили» [22, с. 193]. Більш детально, чим саме ці «стародавні молитви» відрізняються від заговорів і заклинань, дослідник не вказував, бо у своїй монографії він не здійснював їх текстологічного аналізу.

У післявоєнний період другої половини XX століття в радянській науці дослідження українського магічно-сакрального фольклору, куди входили народні молитви, негласно було забороненою темою. Жодної монографії, жодної нової розвідки, жодного збірника фольклорних творів із цієї тематики видано не було. Навіть підручник для вищих навчальних закладів «Українська народнопоетична творчість» [23], який у 1983 році написали і видали науковці Київського державного університету імені Т. Шевченка М. Грицай, В. Бойко, Л. Дунаєвська, не містив, на відміну від повоєнних навчальних посібників, окремого розділу про замовляння, яким називали у той час увесь оказіонально-обрядовий фольклор. Намагалися уникати і терміна «молитва» на означення замовлянь та інших типологічно споріднених утворень. Наприклад, також жодного разу його не вживано у розділі Г. Сухобрус [24, с. 92—96] — чи не єдиної більш-менш системної статті на відповідну тематику, написаної в ідеологічному дусі радянської епохи. Це можна пояснити тим, що молитви асоціювалися із церквою та християнською релігією, з якою вели непримиренну ідеологічну війну тогочасні атеїстична наука і радянський уряд.

Попри це, радянська доба в українській гуманітарній науці мала і певні позитиви, адже саме в цей період було накопичено чималу кількість фольклорного матеріалу з різних історико-етнографічних районів України, до збирання якого ситуативно долу-

чилися не тільки фольклористи та етнографи, а й діалектологи, етнолінгвісти та інші вчені. Частково цей процес почався ще раніше — у 20-ті—30-ті роки, коли було створено ВУАН та сформовано її підрозділ «Етнографічну комісію». Ці та інші фольклорно-етнографічні записи поповнили архіви науково-дослідних установ, університетів та інститутів, а також приватних архівних колекцій, що підготувало підґрунтя для нового, більш системного вивчення молитов і магічно-сакрального фольклору після проголошення незалежності України у 90-х рр. ХХ-го — на початку ХХІ століття.

На початку 90-х років уже в незалежній Україні один за одним почали з'являтися видання з текстами народних молитов та оказіонально-обрядового фольклору. Однією з перших вийшла збірка «Ви, зорі-зоричі... Українська народна магічна поезія (Замовляння)», яка містила фольклорні записи переважно з архіву ІМФЕ імені М. Рильського НАН України та раніше друковані, але важкодоступні тексти кінці ХІХ — 30-х років ХХ століть. Упорядники М. Василенко та Т. Шевчук у передмові до цього видання зазначали, що «замовляння могли бути певними відголосками первісних міфів, своєрідними молитвами, що стали формулами магічних заклинань» [25, с. 8]. Із 375-ти зразків магічно-сакрального фольклору майже четверта частина — народні молитви. Скажімо, такою серед них є «молитва от рожевої болячки» (від рожі) до Пречистої Святої Матері, яка записана 1930 року на Чернігівському Поліссі [25, с. 170]. Хоч і минуло більше 30-ти років із часу видання цього збірника, він усе ще залишається в сучасній українській фольклористиці найбільшим за кількістю текстів і найповнішим тематично, у тому числі щодо фольклорних молитов.

Невдовзі в Україні було видано значним тиражем книгу «Українські замовляння», яка цінна, перш за все, як одне з перших досліджень магічно-сакрального фольклору, а не як оригінальний фольклорний збірник, у якому передруковано тексти з 11-ти давніших літературних джерел. Її авторка М. Новикова, називаючи всю оказіонально-обрядову словесність замовляннями, писала, що вони як «жанр досить стійкий, консервативний», який «чітко зберігає свою світовидчу архаїку». Приділивши найбільшу увагу вивченню символіки цих уснопоетичних утворень, не порушуючи питання жанрового розрізнення матері-

алу, дослідниця порівнювала замовляння з «молитвословом язичництва» [26, с. 8]. Якби їх об'єднати з календарно- та родинно-обрядовим фольклором, розмірковувала М. Новикова, «ми дістали б унікальне зведення язичницьких молитов. Своєрідний «требник» давнього слов'янина» [26, с. 8].

На початку ХХІ століття в українській фольклористиці остаточно утверджується думка про диференційованість національного магічно-сакрального фольклору, в якому окреме місце займають народні молитви. У працях на відповідну тематику йдеться про виділення таких основних жанрових форм: замовляння, молитви, заклинання, примовляння, прокльону. Головну проблему жанрової типології, а саме, чітке розрізнення двох основних типів тексту — замовлянь і молитов, на той час вирішено не було. Ця ситуація зберігається і до теперішнього часу. Про це засвідчили попередньо кандидатські дисертації В. Антонюк [27], О. Павлова [28] та новіші праці інших українських учених.

Натомість більше уваги було приділено студіям над іншим жанром — народними примовками, про що засвідчила наукова монографія та низка статей тернопільської дослідниці О. Лабащук. В унісон із київською фольклористкою Т. Шевчук об'єднавчим терміном усієї оказіонально-обрядової творчості вона вибрала «магічну поезію», стверджуючи, що «примовки також є одним із жанрів» цього виду народної словесності [29, с. 18]. Проблема диференціації подібного роду різноманітних уснопоетичних утворень, на думку О. Лабащук, є «надзвичайно важливим питанням, оскільки досі тут не простежується ніякої системи». Окрім примовок, йдеться в монографії цієї авторки, «до жанрів магічної поезії традиційно зараховують замовляння, магічні формули», а також, що прикметно, «народні молитви» [29, с. 18]. «Примовка, як і давні магічні формули, позбавлена ореолу містики і таємничості, властивого замовлянням». Подальше трактування цього жанру О. Лабащук здійснила значною мірою під впливом тогочасних славістичних праць В. Харитонові [30], надалі розвинувши і поглибивши їх до власного оригінального дослідження.

Про молитви як окремі фольклорні жанри усної традиції у свої працях почали неодноразово згадувати окремі українські фольклористи, серед яких, наприклад, М. Дмитренко та М. Чернопиский. Пер-

ший із дослідників вказував, що твори оказіонально-обрядового фольклору серед українців традиційно називали різноманітними термінами. Крім замовлянь, заклинань, заговорів, шептань та інших назв, М. Дмитренко першим назвав «молитви (народні молитви)» [31, с. 4]. До цього вчений додавав: «Часто ці різноманітні за функціями зразки називають узагальнено універсальним терміном: замовляннями — короткими, переважно ритмічно організованими творами фольклорного характеру, що мають силу магічного впливу на досягнення бажаної практичної мети» [31, с. 4—5].

М. Чернопиский є автором статті «Молитви, молитвослови» в першому з часу незалежності України словнику-довіднику «Українська фольклористика» (Львів, 2008). «Як уснопоетичні твори, — стверджує у ній дослідник, — молитва належить до ряду народної словесності хронологічно найдавнішого утворення — до замовлянь, заклять, побажань, благословень та різних творів обрядової словесності» [32, с. 254]. На його думку, фольклорні молитви перебували під впливом християнських обрядів. Від замовлянь їх відрізняє те, що вони «в своєму змісті не мають наказів, імперативності, що в них домінує благальність, подяка, посвята, каяття, що їх вимовляє не постороння особа та ще й з певними маніпуляціями, як замовляння, а сам виконавець». «Складання індивідуальних молитвословів, — узагальнював автор статті, — створює своєрідну народну традицію, яка у фольклористиці досі не вивчена» [32, с. 254—255].

Понятійне поле фольклорної молитви охоплює і класифікація української оказіонально-обрядової творчості київського дослідника С. Росовецького. Цю сферу усної словесності вчений називає «поезією індивідуальних ритуалів» [5, с. 464] і виділяє у них п'ять основних «різновидів магічних формул». Найпростішою за структурою або «елементарною» серед них є «формула магічного побажання», а найскладнішою — «замовляння». Крім «заклять» і «прокльонів», другою за порядком С. Росовецький виділив «молитву» — магічну формулу, яка сполучає в собі два з п'яти «найважливіші структурні компоненти» — «молитовне звернення» і «прохання» [5, с. 468—469]. Останнє в таблиці чомусь ототожнене з «наказом», який, очевидно, треба було би виділити окремою складовою в іншому рядку.

У славістичному науковому дискурсі народна молитва потрапляє в об'єктив дослідження також у 90-ті роки ХХ століття. Про це свідчать публікації з Польщі низки авторів: Анни Бжезовської-Крайки [6], Магдалени Зовчак [8; 9], Пьотра Ковальського [7]. Ці та інші польські вчені в низці статей послуговувалися терміном «народна молитовка» («*modlitewka ludowa*»), який має народне походження. У поле їхнього зору потрапили переважно магічно-сакральні тести індивідуально-охоронної тематичної групи таких функціональних різновидів: «на сон», «ранішні», «крияки» (обереги). Чимало таких «хатніх молитовок», як їх ще називали поляки, записав польський фольклорист Францішек Котуля [33]. У деяких працях проаналізовано також окремі польські «молитовки» з Віленщини, які належать до лікувально-медичної тематичної групи, зокрема від рожі та бородавок.

Характерно, що народні молитовки були відомі у Польщі з давнішого часу. Це підтверджують відомості, датовані 1776 роком, які подає польська церковна пенітенціальна (сповідальна) література. В одному з каталогів під назвою «*Zdiog generalny wszystkich grechów z przykazań Boskich kościelnych...*» згадано людей, які «*зобобонні молитовки відмовляють або, обмиваючи водою голову, лють з вимисленими молитовками...*» («*modlitewki zabobonne odmawiając albo się obmywając wodą na głowie, lejąc z modlitewkami wymyślonymi...*») («*Wisła*». 1901. S. 653—654). Необхідно відзначити, що ці повідомлення були записані у Східній Польщі, у Люблінському воєводстві, яке межує з Україною, зокрема Волинською областю.

Відомості про існування фольклорних молитов знаходимо також у чеській усній традиції. Ще на початку ХХ століття у періодичному виданні «*Česky lid*» інформацію про «*lidove modlitby*» подав Ч. Зібрт, про «*modlitby nasego lidu*» писав В. Ванек, а про «народні та дитячі молитбічки» («*lidove, detske modlitbičky*») опублікували фольклорно-етнографічні матеріали Г. Фелікс і Й. Лаушман. Дослідженням цих чеських уснословесних утворень до недавнього часу ніхто предметно не займався. Порівняно недавно на них звернула увагу етнолінгвіст Є. Вельмезова у низці статей. На її думку, «у чеській традиції тексти, названі замовляннями і молитвами відрізняються одні від других на багатьох рівнях

лінгвістичного аналізу тексту — у плані фонетичному, морфологічному, синтаксичному. Однак найбільш яскраво різниця між ними проявляється на семантико-концептуальному рівні. Дослідження ж саме семантико-концептуальної складової текстів замовлянь і народних молитов (на відміну від традиційно значно більш привабливого для фольклористів та етнолінгвістів їх «формального» боку) відкриває нові перспективи для вивчення кореляції замовлянь і молитов, роблячи можливим їх розрізнення з опорою на результати аналізу тексту» [10, с. 300].

Інтегрований і системний погляд на народні молитви також відображений у ґрунтовному п'ятитомному етнолінгвістичному дослідженні «Слов'янські старожитності», яке з'явилося друком 2004 року за загальною редакцією академіка Н. Толстого. У словниковій статті з назвою «Молитва» авторства О. Белової та Є. Левкієвської базовий термін використано паралельно з назвою «народна молитва». У народній культурі, зазначають обидві дослідниці, молитва — це текст, що «містить звернення до вищих сакральних сил (Бога, Богородиці, святих) із проханням про захист, вилікування, дарування блага або благодячності за покровительство». За спостереженнями цих науковців, «народні молитви походять із книжних за походженням канонічних і апокрифічних молитов, однак за формою і функціонуванням молитви зближуються із замовляннями і заклинаннями (котрі часто серед народу називають молитвами), відрізняючись від останніх наявністю обов'язкового елемента прохання і відсутністю імперативності». У статті словника також подано короткі відомості: про етимологію та значення слова «молитва» та дотичної до неї лексики; про регламентацію, адресатів і хронотоп молитов; про їх апотропеїчний характер; про їх місце в родинних і календарних ритуалах; про обрядовий контекст їхнього виконання.

Щодо корпусу молитовних текстів у слов'янській традиції, то, на думку О. Белової та Є. Левкієвської, він дуже різноманітний. «Архаїчні (дохристиянські) молитви не збереглися, хоча, ймовірно, їх елементи розчинені в магічних текстах інших жанрів». Через те окрему увагу тут приділено розгляду канонічних й апокрифічних текстів, пов'язаних із християнством. Щодо мови народних молитов, автори зазначають, що вона «за низкою ознак відрізняється від мови канонічних молитов, зближаю-

чись із мовою замовлянь, зокрема, ритмічною організацією, наявністю рими, повторів, постійних епітетів, звертань до вищих сил у зменшувально-ласкавій формі: «Ох, Божечку наш, Божечку милосердний (укр.), «дівочко» (під час звернення до Богородиці, укр.); прийняті у поляків форми імен на зразок «*Panienska, Jezusieck, Jezusienek*».

У 90-х роках XIX — на початку ХХІ ст. в українській філологічній гуманітаристиці паралельно з «народними молитвами» легалізує себе й виокремлюється ще одне співвідносне явище — «літературна молитва». Цей жанр в українській літературі разом з іншими вченими досліджував і чернівецький літературознавець В. Антофійчук, який 1996 року уклав і видав двотомну антологію української літературної молитви [34]. Низку словникових статей про феномен молитви присвятили в літературознавчих словниках та енциклопедіях інші українські науковці. Цікавою у цьому плані є дефініція і бачення молитви у двотомній «Літературознавчій енциклопедії» київського дослідника Ю. Коваліва. Розглядаючи молитву як «органічний складник релігійного культу, різновид сакрального монологу», учений стверджував, що в язичництві вона становила собою «звернення до божества, супроводжуване магічними, ритуальними діями з метою викликати його прихильність, допомогу, спонукати втрутитися у небажаний, іноді лиховісних перебіг подій (теургія)». Натомість, у християнстві та інших релігіях «молитва набула вигляду благословення, єднання кожного вірянина з Богом через виголошення особливих сакралізованих формул, які зберігаються у розгалуженій жанровій системі релігійної літургії, зокрема, у витончених формах гімнографії (гімн, акафіст, канон, кондак, ікос, тропар тощо)». Будучи літургійним жанром, який християнський теолог Іоанн Дамаскін тлумачив як «сходження розуму до Бога або прохання необхідного у Бога» через «внутрішнє слово», вважає Ю. Ковалів, молитва накопичила велику кількість ліричних текстів, які в українському письменстві були відомі з киеворуської доби і до нашого часу [35, с. 67].

В іншому сучасному словниковому виданні «Лексикон загального та порівняльного літературознавства» (2001 р.) явище молитви дефініційовано як «звертання до божества, корені якого звикли бачити в первісній релігії, у примітивному баченні відвер-

нути зло й набути блага» [36, с. 343]. «Язичницька молитва дійсно найчастіше твориться в магичній формі теургії (замовляння та заклинання), — стверджує автор словникової статті. — Але в молитвах, створених на вищому щаблі цивілізаційності, особливо у річищі аврамічних релігій (юдаїзму, християнства та ісламу), домінує не «прохання», а пафос похвали, благословення, ствердження гармонії світу». На думку її дослідника, «молитва має не так фольклорно-міфологічні, як релігійно-літературні корені» [36, с. 343]. Очевидно, тому літературну молитву в цій праці розглянуто як «молитву віршовану», якій приділено окрему словникову статтю.

Висновки. Таким чином, на початку 20-х років ХХІ ст. в національній фольклористиці та гуманітарній науці остаточно сформувалася думка про жанрово-типологічну неоднорідність українського магично-сакрального фольклору, серед якого народну молитву розглядають як окреме оригінальне етнокультурне явище. Ці ідеї набули поширення завдяки дослідженням багатьох науковців і значною мірою через авторитетну працю академіка М. Грушевського «Історія української літератури», а згодом були підтверджені численними записами фольклорно-етнографічного матеріалу з різних історичних регіонів України. У понятійне поле типологічно співвідносних з народними молитвами фольклорних текстів, які виділяли українські дослідники, входять такі жанрові утилітарно-сакральні утворення: замовляння (заговори), примовляння (приговори), прокльони (прокляття), заклинання (закляття), присяги (клятви). Найважливішим аспектом диференціації цих жанрів є проблема проведення чіткої межі між двома ключовими спорідненими типами текстів — народними молитвами і замовляннями, розв'язання якої в теперішній час є можливим шляхом дослідження цієї усної етнокультурної традиції в рамках національного та славістичного наукового дискурсу.

1. *Словник української мови*: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970—1980. Т. 4: 1 — К. Київ, 1973. С. 783.
2. Жайворонок В.В. *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
3. Грушевський М. *Історія української літератури: в 6 т., 9 кн.* Упоряд. В. Яременко; авт. передм. П. Кононенко; приміт. Л. Дунаєвська. Київ: Либідь, 1993. Т. 1. 392 с.

4. Петров В. *Український фольклор (заговори, голо-сіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу)*. Мюнхен, 1947 (На правах рукопису). 142 с.
5. Росовецький С.К. *Український фольклор у теоретичному висвітленні: підручник*. Київ: ВПЦ «КУ», 2008. 623 с.
6. Brzozowska-Krajka Anna. *Między magia a religia: o modlitewkach ludowych. Folklor — sacrum — religia: praca zbiorowa*. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. Pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, Marii Jasińskiej-Wojtkowskiej. Lublin: UMCS, 1995. S. 183—200.
7. Kowalski Piotr. *Modlitwa i milczenie. Wprowadzenie do antropologii ciszy. Literatura ludowa. Dwumiesięcznik naukowo-literacki*. Wrocław, 2004. Nr. 4—5 (48). S. 3—17.
8. Zowczak Magdalena. *Mitologie zamewiania i mistyka zamow na postawie wspolczesnych materialow Wilenszczyzny. Literatura Ludowa*. Wrocław, 1994. Nr. 4—6 (38). S. 5—36.
9. Zowczak Magdalena. *Modlitwa ludowa. Polska Sztuka Ludowa — Konteksty*. 1998. R. LII (52). Nr. 1. S. 33—42.
10. Velmezova Jekatierina. *Narodnyje molitvy i zagovory v cheshskom folklorie: analiz tieksta v svietie istorii russkoj etnolingvistiki i folkloristiki. Skavia Helvetica*. Bern, 2013. Vol. 83. S. 285—303.
11. Потебня О. *Малоруська народна пісня за списком XVI ст.* Воронеж, 1877. 146 с.
12. Єфименко П. *Збірник малоросійських заклинань*. Москва, 1874.
13. *Праці етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край, спорядженої Імператорським Російським Географічним Товариством. Південно-Західний відділ. Матеріали і дослідження: в 7 т.* Зібрав П.П. Чубинський. Санкт-Петербург: 1872—1878.
14. Милорадович В.П. *Життя-буття лубенського селянина. Київська старовина*. 1904. № 5.
15. Андрієвський Олександр. *Бібліографія літератури з українського фольклору*. За ред. А. Лободи. Київ, 1930. 580 с.
16. *Виклади давньослов'янських легенд або міфологія*. Укладена Я. Головацьким. Київ: Довіра, 1991.
17. Новицький Я. *Малоруські народні замовляння, заклинання, молитви і рецепти, зібрані в Єкатеринославщині*. Єкатеринослав, 1913. С. 4—42.
18. Колесса Філярет. *Українська усна словесність*. Львів: б. в., 1938. 643 с.
19. Возняк Михайло. Два «старосвітські отченаші» з часу Шашкевича. *Записки НТШ*. Львів, 1935. Т. 135. С. 184—185.
20. Ластівка К. *Рахманський Великдень: збірник*. Упорядники В.Костик, Л. Костик. Чернівці: Зелена Буковина, 2008. 196 с.
21. Франко І. *Гуцульські примівки. Етнографічний збірник*. Львів, 1898. Т. 5. С. 41—72.

22. Митрополит Іларіон. *Дохристиянські вірування українського народу: Іст.-реліг. моногр.* Київ: Обереги, 1991. 424 с.
23. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. *Українська народнопоетична творчість.* Київ: Вища школа, 1983. 360 с.
24. Сухобрус Г.С. *Замовляння. Українська народна поетична творчість.* За ред. М.Т. Рильського. Київ: Радянська школа, 1965. С. 92—96.
25. *Ви, зорі-зориці... Українська народна магічна поезія (Замовляння).* Упоряд. М. Василенка, Т. Шевчук; передм. М. Василенка. Київ: Молодь, 1992. 336 с.
26. *Українські замовляння.* Упоряд. М. Москаленко; авт. передм. М. Новикова. Київ: Дніпро, 1993. 309 с.
27. Антонюк В. *Замовляння в мовно-інтонаційній системі української народної поезії та побутовому вжитку: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.07.* Київ, 1994. 16 с.
28. Павлов О. *Замовляння як вербальна магія: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.07.* Київ, 1999. 28 с.
29. Лабашук О. *Українська примовка: структура, побутування, функції.* Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. 156 с.
30. Харитоновна В.І. *Замовлювально-заклинальна поезія східних слов'ян: Конспект лекцій.* Львів: ЛДУ, 1992. 100 с.
31. Дмитренко М. *Чари народного слова. Замовляння.* Упоряд., передмова, примітки М.К. Дмитренка. Київ, 2007. С. 3—6.
32. *Українська фольклористика: словник-довідник.* Уклад. і ред. Михайло Чернопиский; ред. Оксана Давидова. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.
33. Kotula Franciszek. *Znaki przeszłości: odchodzące ślady zatrzymać w pamięci.* Warszawa: LSW, 1976. 514 s.
34. Антофійчук В.І. «Молитва, як сонце вічна...». *Жанр молитви в українській літературі. «Святі чуття, закладені в молитву...»:* Антологія української молитви: у двох книгах. Упор. В.І. Антофійчук. Чернівці: Рута, 1996. Кн. 1. С. 3—9.
35. *Літературознавча енциклопедія: у 2 томах.* Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т. 2. С. 67—68.
36. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства.* Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 343.
- Rosovetskyi, S.K. (2008). *Ukrainian folklore in theoretical coverage.* Kyiv: KU [in Ukrainian].
- Brzozowska-Krajka, Anna. (1995). Between magic and religion: about folk prayers. *Folklore — sacred — religion: collective work* (Pp. 183—200). Lublin: UMCS [in Polish].
- Kowalski, Piotr. (2004). Prayer and silence. An introduction to the anthropology of silence. *Literatura ludowa*, 4—5 (48), 3—17 [in Polish].
- Zowczak, Magdalena. (1994). Mythology of incantation and mysticism of ordering according to modern materials of the Vilnius region. *Literatura Ludowa*, 4—6 (38), 5—36 [in Polish].
- Zowczak, Magdalena. (1998). Folk prayer. *Polska Sztuka Ludowa — Konteksty*, 1, 33—42 [in Polish].
- Velmezova, Jekaterina. (2013). Folk prayers and orders in Czech folklore: analysis of the text in the context of the history of Russian ethnolinguistics and folkloristics. *Skavia Helvetica* (Vol. 83, pp. 285—303). Bern [in Russian].
- Potebnya, O. (1877). *Little Russian folk song according to the list of the 16th century.* Voronezh [in Ukrainian].
- Yefimenko, P. (1874). Collection of Ukrainian spells. Moscow [in Ukrainian].
- Chubynskyi, P.P. (1872—1878). *Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the Western Russian region, organized by the Imperial Russian Geographical Society. South-Western department. Materials and research: in 7 vol.* Sankt-Peterburg [in Russian].
- Myloradovych, V.P. (1904). The Life and Being of a Lubensk Peasant. *Kyiv antiquity*, 5 [in Ukrainian].
- Andrievsky, O. (1930). *Bibliography of literature from Ukrainian folklore* (Vol. 1). Kyiv: All-Ukrainian Acad. Sciences [in Ukrainian].
- Holovatskyi, Y. (1991). *Presentations of ancient Slavic legends or mythology.* Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Novitskyi, J. (1913). *Little Russian folk incantations, spells, prayers and recipes, collected in Ekaterinoslavshchyna* (Pp. 4—42). Ekaterinoslav [in Ukrainian].
- Kolessa, Filaret. (1938). *Ukrainian oral literature.* Lviv [in Ukrainian].
- Wozniak, M. (1935). Two «old world fathers» from the time of Shashkevich. *Notes of NTSH* (Vol. 135, pp. 184—185). Lviv [in Ukrainian].
- Lastivka, K. (2008). *Rakhmasky Easter: collection.* Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
- Franko, I. (1898). Hutsul proverbs. *Etnohrafichnyj zbirnyk* (Vol. 5, pp. 41—72). Lviv [in Ukrainian].
- Mytropolyt, Ilarion. (1991). *Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people: hist.-relig. monogr.* Kyiv: Oberegy [in Ukrainian].
- Hrytsai, M.S., Boyko, V.G., & Dunaevska, L.F. (1983). *Ukrainian folk poetic creativity.* Kyiv: Higher School [in Ukrainian].
- Sukhobrus, G.S. (1965). *Ordering Ukrainian folk poetic creativity* (Pp. 92—96). Kyiv: Soviet School [in Ukrainian].
- Vasylenko, M., & Shevchuk, T. (1992). *Vy, zori-zorytsi... Ukrainian folk magical poetry (Incantation).* Kyiv: Molod' [in Ukrainian].

REFERENCES

- (1973). *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol.* (Vol. 4: I-K). Kyiv [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V.V. (2006). *Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference.* Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Hrushevskyi, M. (1993). *History of Ukrainian literature: in 6 vols., 9 books* (Vol. 1). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Petrov, V. (1947). *Ukrainian folklore (conspiracies, wails, ritual folklore of the folk-calendar cycle).* Munich (On manuscript rights) [in Ukrainian].

- Moskalenko, M., & Novikova, M. (1993). *Ukrainian incantation*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Antoniuk, V. (1994). *Incantation in the language and intonation system of Ukrainian folk poetry and everyday usage*. The thesis for the academic degree of Doctor of Philology Sciences with a specialization in Folkloristics. *Taras Shevchenko National University of* [in Ukrainian].
- Pavlov, O. (1999). *Incantation as verbal magic*. The thesis for the academic degree of Doctor of Philology Sciences with a specialization in Folkloristics. *Taras Shevchenko National University of* [in Ukrainian].
- Labashchuk, O. (2004). *Ukrainian proverb: structure, everyday life, functions*. Ternopil: Textbooks and manuals [in Ukrainian].
- Kharitonova, V.I. (1992). *Prescriptive and incantatory poetry of the Eastern Slavs: Synopsis of lectures*. Lviv: LSU [in Ukrainian].
- Dmytrenko, M. (2007). *Charms of folk speech* (Рр. 3—6). Kyiv [in Ukrainian].
- Chornopysky, Mykhailo. (2008). *Ukrainian folkloristics: dictionary-reference*. Ternopil: Textbooks and manuals [in Ukrainian].
- Kotula, Franciszek. (1976). *Signs of the past: keep traces of the past in your memory*. Warszawa: LSW [in Polish].
- Antofijchuk, V. (1996). «Prayer, like the eternal sun...». Genre of prayer in Ukrainian literature. «*Holy senses embedded in prayer...*»: *Anthology of Ukrainian prayer: in two books* (Book 1, pp. 3—9). Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
- Kovaliv, Yu. (2007). *Literary encyclopedia: in 2 vol.* (Vol. 2, pp. 67—68). Kyiv: Akademiya [in Ukrainian].
- (2001). *Lexicon of general and comparative literature*. Chernivtsi: Golden Drums [in Ukrainian].